

Oponentský posudek na disertační práci

Autor disertace: **Mgr. Josef Nota**, PdF JČU v Českých Budějovicích

Název disertační práce: ***Dialogické jednání jako možnost rozvoje osobnostních dispozic učitele***

Školitel: doc. MgA. Stanislav Suda, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc., PdF MU

1 Aktuálnost tématu a způsob jeho uchopení

Přestože disertací vztahujících se k psychosomatickým disciplínám postupně přibývá (např. Andrysová, Ochrymčuková, Matějčková, Nohavová), stále ještě zůstává mnoho otázek nejen nezodpovězených, ale i dosud nevyřčených. Josef Nota si klade otázky týkající se možnosti *Dialogického jednání s vnitřním partnerem* (dále DJ) při rozvíjení osobnostních dispozic studentů učitelství a učitelů, např. *Co je podstatou v osobnostní přípravě budoucích učitelů? Jak se rozvíjela má vlastní zkušenost s psychosomatickými disciplínami a později s asistováním DJ? Jak vnímají DJ s vnitřním partnerem studenti učitelství a učitelé v pedagogické praxi?*

Již jen tyto otázky napovídají, že J. Nota usiluje odpovídat s využitím autobiografického přístupu i empirického ověřování „realizace“ DJ v přípravě učitelů. Osobnostní přístup k přípravě budoucích učitelů je již řadu let deklarován řadou autorů (pedagogů, psychologů), kteří však často preferují výcvikové postupy. Ty učí studenty reagovat na předem připravené situace. J. Nota na základě svých studentských i učitelských zkušeností i zkušeností s DJ se s tímto přístupem nespokojuje a hledá možnosti, jak rozvíjet osobnostní dispozice studentů učitelství „zevnitř“.

V tomto smyslu je téma disertace velmi aktuální, i když nemůže vyčerpat všechny možnosti psychosomatických disciplín při rozvíjení osobnosti budoucích učitelů. Je to téma na pomezí pedagogiky a psychologie, takže jeho obhajoba v oboru pedagogická psychologie je zcela oprávněná.

Zajímavé je, jak Nota uvedené téma v disertaci uchopil. Otevírá jej charakteristikou situace studentů druhého ročníku studia učitelství na PdF JČU v předmětu „Sebepojetí a identita učitele“, který vedl. Nezačal teorii (studenti již absolvovali základy pedagogiky a obecnou didaktiku), ale zavezl studenty do obce Petříkov, kde vyučoval v málotřídní škole. Se školou byli studenti předem seznámeni, avšak neobdrželi instrukce, co mají ve škole dělat. Naopak, sami měli navrhnout, jak se chtějí do edukačního procesu zapojit a poté podrobit takto získané zkušenosti sebereflexi. Šlo vlastně o „akční experiment“, jehož cílem bylo zjistit, jak budou studenti jednat se žáky a jak potom budou písemně sebereflektovat to, co při tomto jednání prožili.

J. Nota s využitím zúčastněného pozorování a analýzy obsahu studentských sebereflexí zjistil, že studenti v učitelské roli disponují různými, odlišnými sebepojetími a že se ve svých sebereflexích zaměřovali spíše na vnější stránku pedagogické reality. Uvedený empirický postup Notovi umožnil přejít k teorii, v níž hledal odpovědi na některé otázky pedagogické

přípravy budoucích učitelů. Tento postup považuji za přínosný a dosud v pedagogické teorii a praxi méně obvyklý.

Na základě analýzy četných pramenů J. Nota polemizuje s pojetím kompetencí a dovedností jako „trénovatelných“ a měřitelných výkonů. Dochází k poznání, že tréninkem naučené dovednosti jsou málo pružné a nedostatečně zasahují osobnost studentů učitelství. Proto přistupuje k pokusu objasnit, čím DJ (a další psychosomatické disciplíny, zejména autorské čtení) ovlivňují rozvoj osobnosti budoucích učitelů.

Tento pokus zahrnuje analýzu vlastních zkušeností s DJ i sledování toho, co DJ „dělá“ se studenty, a to prostřednictvím analýzy jejich sebereflexí. Tyto zdroje poznatků doplňuje pozorováním a rozhovory s experty (doc. S. Sudou a prof. I. Stuchlíkovou) a některými kolegy, kteří se teoreticky a zejména prakticky zabývají psychosomatickými disciplínami. Oceňuji, že disertant dovede z uvedených zdrojů vytěžit podstatné informace, které podle potřeby konfrontuje s teoretickými poznatky z literatury. Typické pro Notovu disertaci je, že se v ní průběžně prolínají empirické zkušenosti s teoretickými poznatky. Tím nabývají jeho soudy a závěry na přesvědčivosti.

2 Notova cesta k Dialogickému jednání a s Dialogickým jednáním

Notově cestě k DJ předchází sice teoretický exkurz (v němž jsou vymezeny základní koncepty, jako např. pedagogická situace, psychosomatické disciplíny, DJ, pedagogická kondice), avšak její základ tvoří empirická zkoumání sebe sama v situacích DJ a dalších psychosomatických disciplín a ověřování DJ u různých populací studentů i učitelů v praxi.

2.1 Notova cesta k DJ: autor v roli studenta

Notova cesta nebyla přímočará, nýbrž měla řadu oklik a návratů, které se sice odvíjely v čase, ale směřovaly ke klíčovému momentům DJ. Období na této cestě označuje autor příležitostnými *metaforami*:

- rok 2006: období studia ve 2. ročníku na PdF JČU - studium učitelství pro primární školu (Nota se jako student poprvé setkává s DJ v semináři, který vede S. Suda),
- rok 2007: *období loutkové* (pokračování v pokusech dialogicky jednat, Nota se cítí jako „loutka“, neboť sice jedná, ale není „schopen registrovat tělovou dynamiku“) a období autorského čtení,
- rok 2008: *období nejistého experimentování* (DJ v kontextu autorské tvorby – příprava autorského představení) a období autorského čtení (nacházení paralel s DJ),
- rok 2009: *období „kondiční houpačky“* (nejen zkoušení, ale i „studium“ DJ), „*období hlasovkářské*“ (výchova k hlasu) a „*zkušebně asistentské*“,
- rok 2010: kreativní pedagogika (kurz psychosomatických disciplín na Katedře autorské tvorby a pedagogiky DAMU v Praze). Autor na základě svých sebereflexí a analýzy videozáznamů zachycujících jeho pokusy o DJ analyzuje svým, až mikroskopickým viděním svůj profesní a tedy i osobnostní vývoj. Začíná si uvědomovat některé významné znaky DJ. Mění se zřejmě také jeho osobnostně-učitelské dispozice a psychosomatická kondice.

Otázka pro disertanta: *V čem se měnila v průběhu DJ Vaše kondice dialogicky jednat?*

2. 2 Notova cesta s DJ: autor v roli asistenta DJ

Na této cestě se mění Notova role, i když stále, jak sám nepřímo podotýká, zůstává žákem. S „vstřícnou pozorností“ (termín I. Vyskočila) sleduje pokusy svých studentů (dialogicky) jednat v otevřeném prostoru. Zároveň však s využitím kvalitativních metod zkoumá, jak DJ vnímají studenti oboru učitelství a učitelé v praxi. Opakovaně se v disertaci ukazuje, že DJ může smysluplně zkoumat výzkumník, který sám DJ prošel a má s ním osobní zkušenost. Hlavním zdrojem výzkumných dat jsou tedy v disertaci „samotný výzkumník v pozici studenta, asistenta a zúčastněného pozorovatele“, ale i písemné sebereflexe účastníků DJ.

J. Nota dospěl k zajímavým poznatkům, např. zjistil, že průběh DJ ovlivňuje složení studentských skupin, předchozí vzdělání (viz např. rozdíly u budoucích učitelů MŠ), ale i osobnost vzdělavatele, tj. toho, kdo DJ vede.

Otázka pro disertanta: *Nabízí se otázka, zda se tyto rozdílní vzdělavatelé odlišují stylem vedení DJ. Jak by bylo možné pojem „styl vedení DJ“ vymezit?*

K zamyšlení vzdělavatelů učitelů, pedagogických „teoretiků“ i „praktiků“ vede Notův dílčí poznatek, že učitelé v praxi, ale i studenti učitelství jsou zvyklí na to, že je bude někdo hodnotit. Tedy – zaměřují se především na výkon. To je však v určitém rozporu s pojetím DJ, jehož základem je „být“, „existovat“, „zkoušet a zakoušet“ a nikoliv podávat výkon.

3 Notovo hledání a nalézání souvislostí

J. Nota se v disertaci pokouší hledat souvislosti, které se v DJ objevují. Řadu souvislostí nalézá a formuluje, ať již v podobě pojmů nebo tvrzení. Upozorním pouze na některé z nich, a to ty, které považuji za stěžejní.

Autor disertace nepřímo potvrdil to, na co sám I. Vyskočil opakovaně upozorňuje, že DJ je *nepředmětnou disciplínou*.

Otázka pro disertanta: *Co touto nepředmětností – na základě svých zkušeností a výzkumných poznatků – rozumíte (i s přihlédnutím k tomu, že DJ s vnitřním partnerem je jedním z předmětů, resp. disciplín na PdF JČU)?*

J. Nota ukázal, že i pro DJ jsou východiskem *situace*, ale na rozdíl od situací ve výcvikových postupech to jsou nedefinované a nestrukturované situace. Situace, které vytváří student svým jednáním. Plasticky vykreslil pozici studenta v DJ: student jako subjekt jedná v situaci DJ jako svobodná, samostatně se projevující osobnost. V Buberově pojetí jde v DJ o bytostný vztah „Já a Ty“ (a to nejenom ve smyslu vzdělavatel-student, ale i ve smyslu student a jeho vnitřní partner).

Jedním z klíčových pojmů posuzovaného textu je kategorie *pedagogická kondice*. Z textu disertace je zřejmé, že kondice pro DJ je naladěním, nastavením studenta na situace, které se proměňuje, vyvíjí. Kondice má psychosomatickou povahu a týká se celého těla subjektu.

Otázka pro disertanta: *Pokuste se vysvětlit vztah mezi „pedagogickou kondicí“, „pedagogickou dovedností“ (v pojetí E. Vyskočilové) a „schopností autenticky vyučovat“.*

Kondice však nevzniká, jak se zdá, jenom v těle jedince, nýbrž utváří se v určitém poli napětí. Pedagogickou situaci proto zřejmě chápe J. Nota jako „dynamické pole“.

Otázka pro disertanta: *Co rozumíte „dynamickým polem“?*

J. Nota přesvědčivě prokázal, že pokud jsou písemně vyjádřené sebereflexe studentů skutečně jejich osobními výpověďmi, tak se v nich odráží „osobnostně-bytostná“ dimenze DJ. To je zajímavé a důležité zjištění, které si však vyžádá další výzkumnou aktivitu (nejen) disertanta. J. Nota považuje DJ za „zkušenostně reflektivní učení“.

Otázka pro disertanta: *Co je podstatou tohoto typu (druhu) učení?*

V Notově disertaci zaujímají významné místo *sebereflexe* studentů po jejich pokusech dialogicky jednat. Studenti obdrželi stručné, nestrukturované zadání - napsat zážitek ze zkoušení DJ. V tomto smyslu byly studentské sebereflexe považovány za autorské výpovědi. Vyplývá z nich, mimo jiné, že studenti na různé úrovni (v rozdílné hloubce) reflektují prožité situace.

Otázka pro doktoranda: *Čím je písemné vyjadřování sebereflexe ovlivněno – dovednostmi, schopnostmi sebe-reflektovat či jinými dispozicemi studenta? Pokud připustíme, že jde o sebereflektivní dovednosti, jak je lze při DJ kultivovat?*

Zvláštní pozornosti se v disertaci dostává *přenositelnosti („exportování“)* DJ do různých pedagogických prostředí, např. pedagogických fakult, mimo fakultních kurzů apod. Nota dochází k závěru, že principy DJ jsou přenositelné, a to na rozdíl od jejich realizace, ta přenositelná není. Zjistil, že „účinnost“ exportování DJ závisí na osobnosti vzdělavatele, ale i na očekáváních studentů.

4 Závěr

Notova disertace je svým pojetím poněkud neobvyklá, není jednoznačně strukturována tak, že empirickým zjištěním předchází důkladná teorie tématu nebo problému. Teorie však v práci nechybí, je však (kromě úvodních teoretických východisek) průběžně propojována s Notovými empirickými zjištěními. Je evidentní, že autor disertace se velmi dobře orientuje v psychologické, pedagogické i specificky zaměřené (k psychosomatickým disciplínám) literatuře. Literatura je pro něho zdrojem poznání, ale také tázání.

Cílem disertace je „hlubší porozumění pedagogice psychosomatických disciplín na půdě Katedry pedagogiky a psychologie, což je pro mou asistentkou zkušenost zásadní“ (viz např. Abstrakt). Výzkumné otázky J. Nota vymezuje pragmaticky, postupně se k nim vrací a klade další otázky. Cíli disertace i těmito otázkám je vhodně přizpůsobena kvalitativní metodologie. Z textu disertace výrazně vystupuje cesta, kterou její autor absolvoval při hledání odpovědí na kladené otázky. Je to cesta Notových sebereflexí (ať již v roli studenta DJ nebo vzdělavatele), ale i sebereflexí studentů a učitelů v praxi.

Písemně vyjadřované sebereflexe Nota vhodně uspořádal tak, aby na jedné straně dokumentovaly vývoj pedagogické kondice účastníků DJ a částečně i změny jejich některých osobnostních dispozic, na straně druhé, aby demonstrovaly stěžejní momenty DJ. Analýzu obsahu sebereflexí disertant vhodně doplnil pozorováním studentů a rozhovory s experty.

Výsledky svého zkoumání J. Nota prezentuje průběžně, z mnoha empirických dat se vynořují poznatky (např. o očekáváních studentů, o způsobu vedení DJ, o zpětné vazbě v DJ, o DJ jako

autentické dramatické hře a další), které autor konfrontuje se současnými poznatky z literatury.

Pozitivně hodnotím také to, že J. Nota si zřetelně uvědomuje (a také to v disertaci prezentuje – ať již přímo nebo „mezi řádky“), že v DJ nejde o metody a techniky, nýbrž o to, kdo tuto disciplínu studentům otevírá, kdo jim vstřícně podává zpětnou vazbu o jejich dalších možnostech zkoušet a kdo podporuje jejich autorství. Smyslem DJ je (nejen) podle Noty uvědomit si osobní odpovědnost za své jednání.

V disertaci autor shromáždil velké množství dat, které adekvátními postupy zpracoval. Z druhé strany se mi jeví, že ze získaných výpovědí Nota mohl vytěžit mnohem více poznatků námětů pro teorii a praxi. Z formálních nedostatků lze textu vytknout to, že některé citované prameny (např. Hutta, 1979, Pávková, 1991) nejsou zahrnuty v seznamu literatury.

Notovu disertaci považuji za účelně strukturovanou, svým pojetím originální teoreticko-empirickou práci, v níž se podařilo ukázat, že DJ v sobě „skrývá“ významný potenciál pro osobnostní rozvoj studentů, ale i jejich vzdělavatelů. J. Nota tak prokázal, že ovládá metodologii pedagogicko-psychologického výzkumu nejenom teoreticky, ale i prakticky. Dovede propojovat empirické nálezy s poznatky z literatury. Tyto poznatky však přebírá kriticky, snaží se jimi doplnit svoje soudy a úsudky, plynoucí z výzkumu i jeho vlastních zkušeností.

J. Nota v disertaci podává zprávu o svých výzkumech osobnostní dimenze DJ, avšak zároveň nastoluje obecnější klíčovou (v podstatě staronovou) otázku – jak by měla vypadat pedagogická příprava budoucích učitelů.

Jsem toho názoru, že předložená Notova práce splňuje standardní požadavky kladené na disertace z oboru pedagogická psychologie. Proto doporučuji, aby byl po její úspěšné obhajobě **příznán J. Notovi vědecký titul Ph.D. v tomto oboru.**

Ve Zlíně 4. září 2014

Vlastimil Švec